

MONEDA RUSEASCĂ ÎN MOLDOVA PÂNĂ LA 1812

Ana BOLDUREANU

Circulația monetară în Țările Române în epoca medievală este caracterizată de circulația concomitentă a emisiunilor monetare proprii, dar și a diferitor monede străine, ajunse pe piața principatelor prin intermediul relațiilor comerciale. În acest context pătrund în Moldova și primele monede rusești. Numărul mic al acestora demonstrează că rolul lor în structura monetară a fost destul de limitat. O cantitate însemnată de monede rusești pătrunde în Moldova prin intermediul armatei rusești dislocate în zonă în timpul războaielor ruso-turce din anii 1710-1711, 1768-1774, 1787-1792 și 1806-1812, ale căror operațiuni s-au desfășurat pe teritoriul Moldovei. Cele mai timpurii monede rusești care pătrund pe piața Țării Moldovei sunt emisiunile de *kopeika* și *denga* (1/2 kopeiki) din secolul al XVI-lea, bătute în urma reformei monetare îndeplinite de Elena Glinskaja, mama lui Ivan al IV-lea cel Groaznic (1533-1584). Reforma, începută în anul 1535, a scos din circulație monedele din argint (*denga*) de calitate inferioară emise în perioada fărâmițării feudale a Rusiei, introducând nominale noi, raportate rațional între ele, ca rezultat fiind creat un sistem monetar unitar. Moneda cu cea mai înaltă valoare nominală a fost *kopeika*, care avea greutatea de cca 0,68 g. Datorită reprezentării pe aversul pieselor a marelui kneaz călare purtând o sulită în mâini (în rusă „копье”), acestea au primit denumirea de *kopeiki*. Cel de-al doilea nominal, având pe avers imaginea călărețului cu sabie, cu greutatea de 0,34 g, purta numele de *denga*. Cea mai mică monedă, cu greutatea de 0,17 g, avea reprezentată pe avers imaginea unei păsări în zbor și s-a numit *poluška*. Piesele erau bătute în monetăriile de la Moscova, Pskov și Novgorod. Primele copeici bătute la Pskov aveau aspectul emisiunilor *denga* bătute anterior la Moscova, adică purtau pe avers imaginea călărețului cu sabie, iar pe revers era gravată legenda КНЯЗЬ ВЕЛИКИЙ ИВАН. Celelalte tipuri de emisiuni timpurii ale lui Ivan al IV-lea au fost anonime, având pe revers inscripția: КНЯЗЬ ВЕЛИКИЙ ГОСУДАРЬ ВСЕЯ РУСИ. După încoronarea lui Ivan al IV-lea la

16 ianuarie 1547, se produc modificări importante atât în aspectul imaginii de pe aversul pieselor, cât și în conținutul legendei. Astfel, reprezentarea abstractă a unui călăreț este înlocuită de imaginea concretă a suveranului, prin redarea unor trăsături specifice ale chipului, precum și cu unele atribute ale puterii, cum ar fi coroana. În acest mod, imaginea de pe monedă obține statutul de stemă de stat. În legenda de pe revers apare și un nou titlu, redat inițial în maniera emisiunilor precedente: ЦАРЬ И КНЯЗЬ ВЕЛИКИЙ, ca ulterior să obțină un conținut nou personalizat: ЦАРЬ И ВЕЛИКИЙ КНЯЗЬ ИВАН.

Fiul lui Ivan al IV-lea, Feodor Ivanovici, care l-a urmat la tron, a continuat tradiția monetară a tatălui său, bătând aceleași nominale, în timp ce urmașii acestora, din considerente economice, bat fără întrerupere doar copeici de argint.

Monede rusești de după reformă au fost atestate în componența mai multor tezaure descoperite în Moldova istorică, dar și în Valahia, fiind atestate și descoperiri izolate. Menționăm tezaurul de la Leușeni, raionul Hâncești, care, pe lângă cele 923 de monede otomane și ungurești, conține și o copeică Ivan IV (1533-1584), f.a, emisă în perioada 1535-1547. Cele mai multe emisiuni rusești printre descoperirile din Moldova se conțin în tezaurul de la Onești, raionul Hâncești, care numără zece copeici de la Ivan al IV-lea bătute în ambele perioade, precum și o imitație după acestea. În depozitul de la Bălăbănești, raionul Criuleni, se află două copeici emise în perioada 1535-1547, asociate cu aspri otomani, monede poloneze de 3 groși și 6 groși, taleri vest-europeni, o monedă de la Ștefan cel Mare etc. În tezaurul de la Topala, com. Cenac, raionul Cimișlia, celor 574 de aspri otomani din perioada Mehmed II până la Murad III li se alătură o copeică de la Ivan al IV-lea, emisă după anul 1547, la Pskov. Tezaurul de la Redi-Cereșnovăț, raionul Soroca, descoperit în anul 1897, număra o denga de la Fedor Ivanovici și două copeici de la Boris Fedorovici. Tezaurul, descoperit în luna mai a anului 2009, în partea de nord a localității, în valea râului Ialpuș, alcătuit din 4736 de monede, printre care 4354 otomane, bătute în perioada Murad II, prima domnie (1421-1444) până la Murad III (1574-1595) și șahii din Șirvan, conține și șapte copeici rusești din perioada analizată. Menționăm și descoperiri izolate cu astfel de monede. O copeică de la Ivan al IV-lea a fost găsită printre cele 136 de monede din așezarea medievală situată în apropiere de localitatea Tarasova, raionul Rezina. A fost înregistrată și o monedă descoperită în Republica Moldova *passim*. Este vorba de o copeică de la Mihail Fedorovici (1613-1645), bătută la Moscova.

Copeici din epoca lui Ivan al IV-lea au fost atestate și în Moldova de peste Prut. În componența tezaurului de la Arsura, jud. Vaslui, alcătuit din 640 de monede de argint, inclusiv otomane, două exemplare dintre ele sunt emisiuni rusești din secolul XVI. Tezaurul de la Budești, com. Plopana, jud. Bacău,

conține și el o copeică de la același emitent, bătută după 1547, probabil la Pskov. O copeică rusească a fost găsită izolat la Iași. Și în sud-estul Basarabiei, la Tarutino, raionul Tarutino, reg. Odesa, în tezaurul descoperit în anul 1949, se afla și o copeică de la Ivan al IV-lea, emisă până la 1547. Aceste emisiuni monetare au fost atestate și în Țara Românească, fiind prezente în tezaurul de la Radu-Vodă cu o copeică bătută pentru Ivan al IV-lea și datată în perioada 1535-1538, precum și în altul, descoperit în județul Ilfov.

Analiza descoperirilor monetare din secolul al XVI-lea menționate mai sus demonstrează că emisiunile rusești din această perioadă apar în acumulări doar în combinație cu aspri otomani. Una dintre cauzele acestei prezențe comune ar putea fi sistemul ponderal apropiat al asprilor și al copeicilor. Calitatea acestor piese le-a asigurat o bună primire atât pe piața rusească, cât și în exterior, iar existența unor imitații după ele confirmă această afirmație.

O cantitate însemnată de monede rusești pătrunde în Moldova prin intermediul armatei rusești dislocate în zonă în timpul războaielor ruso-turce din anii 1710-1711, 1768-1774, 1787-1792 și 1806-1812, ale căror operațiuni s-au desfășurat pe teritoriul Moldovei. Monede rusești din secolul al XVIII-lea au fost atestate în componența a 11 tezaure având *terminus post quem* în perioada analizată, fiind înregistrat și un număr mare de descoperiri izolate. Monedele rusești atestate pe teritoriul Republicii Moldova reprezintă, de obicei, emisiuni bătute după reforma monetară înfăptuită de țarul Petru I cel Mare (1682-1725) în perioada 1700-1704 cu scopul lichidării haosului monetar existent în țară la sfârșitul secolului al XVII-lea. În urma reformei, rubla, aflată în sistemul monetar rusesc încă din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, dar în calitate de monedă de cont, capătă statut de monedă reală, egală cu 100 de copeici de cupru. Fiind bătută din argint, cu greutatea de 28 g, rubla este aliniată din punct de vedere ponderal și valoric cu talerul occidental. Monedele de cupru erau predestinate satisfacerii necesității de monedă divizionară de pe piața internă, fiind în același timp și un mijloc eficient de retragere de pe piață a unei părți a argintului necesar domniei la baterea emisiunilor de argint. Concomitent, rămâneau în circulație submultipli rublei, precum și multipli și submultipli ai copeicii, introduși în sistemul monetar rus la etapa inițială a reformei, la 1700, dar și copeica de argint de până la reformă va fi bătută până în anul 1718. Alături de rublă și copeică, în etapa finală a reformei a fost introdus și altânul de argint, egal cu 3 copeici. Baterea acestuia este întreruptă în anul 1726 și va fi reluată doar în deceniul patru al secolului al XIX-lea. Nominalul cel mai înalt valoric al noului sistem monetar a fost moneda de aur, bătută după standardele ducăților de aur occidentali cu greutatea de 3,4 g, numită în Rusia *cervoneț*, ca mai apoi să fie bătute și monede de aur cu nominalul de 2 ruble și greutatea de 4 g.

Copeica de cupru păstrează imaginea tradițională a călărețului de pe copeica de argint din secolul al XVI-lea, în timp ce alte nominale de cupru, ca și monedele de argint, poartă pe una din fețe stema de stat a Rusiei – acvila bicefală. Pe emisiunile de argint cu valoare nominală mare, stema este însoțită și de legenda circulară care conține denumirea nominalului și anul baterii, iar pe cealaltă față este gravat portretul emitentilor, înconjurat de legenda care include numele și titulatura emitentilor. În ultimii ani de domnie ai lui Petru I imaginea stemei de stat de pe emisiunile de ruble este înlocuită de imaginea unei monograme în formă de cruce, ale cărei brațe reprezentau litera П. Aceeași monogramă cruciformă, constituită din inițiala numelui țarului, apare ulterior pe rublele lui Petru al II-lea (1727-1729) și pe toate emisiunile de argint cu valoare ridicată ale lui Pavel I (1796-1801). În timpul lui Pavel I, de pe monedă dispăre portretul țarului, acesta fiind înlocuit de un cartuș pătrat în care a fost amplasată deviza biblică a Ordinului Templierilor: rus. «Не Нам, Не Нам, А Имени Твоему» (lat. „Non Nobis, Domine, Non Nobis, Sed Tuo Nomini da Gloriam”, rom. „Dă-ne glorie, Doamne, nu pentru noi, ci pentru numele Tau”).

Sistemul monetar constituit la 1704 rămâne în uz pe tot parcursul secolelor XVIII-XIX, dar suferind în timp mai multe modificări legate de introducerea unor noi nominale, de întreruperea baterii unor monede, de diminuarea greutateii și a titlului metalelor sau de schimbarea aspectului unor piese.

Rublele sunt cele mai reprezentative emisiuni rusești în descoperirile din Republica Moldova, fiind teaurizate alături de monede otomane, austriece, taleri olandezi și de alte emisiuni vest-europene. Cele mai timpurii ruble care pătrund în regiune sunt de la Petru I (1682-1725), urmate de cele ale lui Petru II (1727-1730), Anna Ioannovna (1730-1740), Elizaveta Petrovna (1744-1761), Ecaterina II (1762-1796) și Pavel I (1796-1801). Aceste emisiuni au fost atestate în componența următoarelor tezaure:

1. Peresecina, raionul Orhei, 1955, 50AV+ 265 AR, post-1768/1769; Imperiul Otoman, Austria, Veneția și Rusia; conține 7 ruble rusești: Petru I, 1723 (3 ex.); Petru II, 1727 (1 ex.), 1728 (1 ex.), 1729 (1 ex.) și Anna Ioannovna, 1734 (1 ex.).

2. Horodiște, raionul Rezina, 1911, 50AV+265 AR, post-1768/1769; Imperiul Otoman, Provinciile Unite, Rusia; 3 ex. Petru II 1728 (1 ex.) și Anna Ioannovna 1733 (1 ex.) și 1740 (1 ex.).

3. Șofrâncani, raionul Edineț, 1966, 3 AV+8 AR, post-1789; Imperiul Otoman, Austria, Provinciile Unite, Rusia; 2 ex.: Ecaterina II, 1787 (1 ex.) și 1789 (1 ex.).

4. Gârbova, raionul Ocnîța, 1968, 25 AV+221 AR, post-1789; Imperiul Otoman, Provinciile Unite, Rusia, Raguză; 9 ex.: Ecaterina II, 1765 (1 ex.),

1766 (1 ex.), 1771 (1 ex.), 1773 (1 ex.), 1776 (1 ex.), 1782 (1 ex.), 1786 (1 ex.), 1787 (1 ex.), 1789 (1 ex.).

5. Grozești, raionul Nisporeni, 1973, 41 AR; post-1801/1802; Imperiul Otoman, Austria, Rusia; 1 ex.: Pavel I, 1799.

6. Șolcani, raionul Soroca, 1913, 21 AV+14 AR, post-1788; Provinciile Unite, Imperiul Romano-German, Rusia; 14 ex.: Petru I, 1719 (1 ex.); 1720 (1 ex.); Petru II, 1728 (1 ex.); Anna Ioannovna, 1732 (1 ex.); 1733 (1 ex.); 1736 (1 ex.); 1737 (1 ex.); 1740 (1 ex.); Elizaveta Petrovna, 1746 (1 ex.); 1747 (1 ex.); 1750 (1 ex.); 1751 (1 ex.); 1752 (2 ex.).

Alt nominal rusesc de argint care pătrunde în Moldova este *poltina*, submultiplu al rublei, egal cu 50 de copeici, introdus în sistemul monetar la 1700 și având aspectul identic cu cel al rublei. Un exemplar de *poltina* emisă de Ecaterina a II-a la 1765 a fost atestat în tezaurul descoperit la Mitoc, raionul Orhei, în anul 1908.

Dintre emisiunile de aur găsite în descoperirile din Republica Moldova, menționăm piesa de 1/2 imperial de la Ecaterina a II-a (1762-1797), bătută în anul 1796, aflată în tezaurul de la Edineț (1968). Imperial s-a numit nominalul de aur cu valoarea de 10 ruble și, respectiv, 1/2 imperial – moneda de 5 ruble, introduse în circulație începând cu anul 1755. Imperialul avea greutatea de 12,9 g și titlul aurului de 900. Monedele aveau pe avers portretele emitenților, iar pe revers – imaginea unei cruci, constituită din cinci cartușe, fiecare dintre ele conținând câte o stemă: în centru este dispusă stema de stat, iar brațele reprezintă stemele Moscovei, Kazanului, Siberiei și a Astrahanului. Între brațele crucii este scris anul, iar valoarea nominală este indicată în legenda circulară. Sub Pavel I, portretul de pe avers dispare, iar pe revers este scrisă deviza Ordinului Templierilor, ca în cazul emisiunilor de argint.

Un fenomen aparte în istoria monetară a Rusiei îl constituie baterea secretă în monetăria de la Sankt Petersburg timp de 100 de ani a monedelor de aur de tipul ducăților olandezi. Atât aspectul, cât și greutatea și titlul acestora corespundeau întocmai ducăților olandezi originali. Cu toate acestea, piesele respective reprezentau niște falsuri, doar că în acest caz rolul de falsificator îl avea statul. În scopul tănuirii acestui fapt, în actele oficiale ducății bătute în Rusia și ștanțele acestora apar în actele oficiale cu denumiri convenționale. Aceste monede erau destinate finanțării expedițiilor militare rusești în străinătate și achitării soldei militarilor ruși din zonele de frontieră, în Asia Mijlocie, Caucaz și Regatul Poloniei. Guvernul rus a optat pentru baterea (falsificarea) acestei monede, având în vedere calitatea excepțională și larga răspândire a ducatului olandez pe piața internațională. Acest fapt a determinat falsificarea lor în masă, îndeosebi de către țările antrenate în comerțul cu Orientul. Încă din secolul al XVII-lea apar imitații italiene, iar în perioada 1735-1867 aceste monede, cu intermitențe, sunt bătute în Rusia. Astfel, în

timpul domniei Annei Ioannovna, au fost bătute 12764 de exemplare, sub Elizaveta Petrovna nu sunt cunoscute emisiuni, sub Petru III s-au bătut doar 1000 de piese, iar Ecaterina a II-a a bătut 135100 de monede, din care doar în anul 1776 au fost bătuți 90100 de ducați, pentru care a fost folosit tot aurul extras din minele de la Ecaterinburg și Colyvan. Baterea masivă a ducăților a avut loc în timpul războaielor ruso-turce din anii 1768-1774 și 1787-1792, când cresc enorm cheltuielile statului. Pavel I nu a bătut ducați olandezi, însă Alexandru al II-lea va relua producerea lor și va produce 2550200 de exemplare. Numite la fel ca monedele de aur rusești – cervoneț, în popor au primit denumirea de *pučikovyyj*, ceea ce în traducere înseamnă „mănunchi”, denumire ce provine de la mănunchiul de săgeți din mâna cavalerului, sau *arapčik*, de la același cavaler, care era asociat cu un arap, ori *lobančik*, de la cavalerul tuns în frunte asemeni recruților din Rusia.

În tezaurul de la Gârbova, deja menționat, printre cei 17 ducați olandezi a fost atestat și un exemplar emis în Rusia, purtând anul de emisie 1788. Acesta a fost bătut în timpul războiului ruso-turc din anii 1787-1792. Piesa se deosebește de ducății olandezi din tezaur prin anumite detalii observate în urma examinării acesteia. Astfel, cele șapte săgeți din mâna cavalerului diferă ca dimensiuni, pumnul cavalerului nu cuprinde ultimele două săgeți din stânga, iar mânerului spadei îi lipsește proeminența sferică din partea inferioară.

În timpul războiului ruso-turc din 1769-1774, după ocuparea celor două principate române, împărăteasa Ecaterina a II-a a inaugurat emiterea unei monede de bronz „locale”. Este vorba de emisiunile de tip Sadagura. La retragerea armatei ruse de ocupație, emisiunile de Sadagura nu au fost preschimbate în monede curente și, pierzându-și valoarea, au pricinuit mari pagube populației.

Către începutul secolului al XIX-lea, ca și pe parcursul secolului al XVIII-lea, piața Moldovei era dominată de același haos monetar, legat de circulația concomitentă a unui mare număr de monede străine, inclusiv și rusești. Moneda de cont în această situație a fost leul, care se afla într-o permanentă fluctuație, fapt care stânjenea serios relațiile cotidiene de schimb. Toate acestea au dus la înflorirea speculei cu monede pe piața internă, precum și la exportul de monedă bună în Imperiul Otoman, dar și în Europa de Vest. Acest fenomen s-a răsfrânt imediat și asupra monedei rusești de argint, intrate prin intermediul armatei în cadrul războiului din anii 1806-1812, a cărei valoare intrinsecă a fost mai înaltă decât a altor emisiuni de argint aflate în circulație la acea perioadă.

După anexarea Basarabiei la Rusia la 1812, cursul diferitor monede pe piață a fost reglementat de administrația rusească prin intermediul unor foi volante, publicate la Chișinău în limbile rusă și moldovenească (română),

numite circulare. Ulterior au fost întreprinse mai multe măsuri pentru înlocuirea monedelor străine, inclusiv otomane, cu monede rusești. Un pas concret a fost cel de fixare a prețurilor în ruble rusești, dar nu în monede otomane. Acțiunea principală în acest sens a fost interzicerea circulației monedei turcești, numită para, începând cu 1 ianuarie 1928. În toate vistieriile ținuturilor urma să fie trimis un număr suficient de monede de cupru, care să înlocuiască paralele. A fost păstrată în circulație pentru o perioadă de timp moneda otomană de aur de calitate bună.

Bibliografie:

Kirițescu, Costin C. *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, vol. I, București, 1997.

Moneda în Republica Moldova, Chișinău, 2015.

Клещинов, В.Н.; Гришин, И.В. *Каталог русских средневековых монет с правления царя Ивана IV Васильевича до шведской оккупации Новгорода (1533-1617)*, Москва, 1998.

Нудельман, А.А. *Несколько неизданных кладов XVI в. из Днестровско-Прутского региона*, în: *Археологические исследования в Молдавии в 1983 г.*, Кишинев, 1988.

Нудельман, А.А. *Монетные клады XVIII-XIX в. в Днестровско-Прутском регионе*, в: *Нумизматические исследования по истории Юго-Восточной Европы*, Кишинев, 1990, с. 227-263.

Розанов, С.А. «Золотые лобанчики» (Голландские червонцы русского чекана), в: *Труды отдела нумизматики*, Ленинград, 1945.

Спасский, М.Г. *Русская монетная система. Историко-нумизматический очерк*, Ленинград, 1970.